

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ӨКМӨТҮНӨ КАРАШТУУ КУРЧАП
ТУРГАН ЧӨЙРӨНҮ КОРГОО ЖАНА ТОКОЙ ЧАРБАСЫ БОЮНЧА
МАМЛЕКЕТТИК АГЕНТТИГИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫНЫН
БИОЛОГИЯ-ТОПУРАКТААНУУ ИНСТИТУТУ**

КЫРГЫЗСТАНДЫН “АЛЕЙНЕ” ЭКОЛОГИЯЛЫК КЫЙМЫЛЫ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КЫЗЫЛ КИТЕБИ

ЭКИНЧИ БАСЫЛЫШЫ

БИШКЕК 2006

Редакциялык кеңеш

Төрага:

А.А. Давлеткельдиев, Кыргыз Республикасынын өкмөтүнө караштуу курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы боюнча Мамлекеттик агенттигинин директору

Төраганын орун басары:

Э.Дж. Шукуров, география илимдеринин доктору, Кыргыз Республикасынын илимине эмгек сиңирген ишмери, профессор, Кыргызстандын «Алейне» экологиялык кыймылынын төрагасы (башкы редактор);

А.Т. Чынгожоев, Кыргыз Республикасынын өкмөтүнө караштуу курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы боюнча Мамлекеттик агенттигинин стат-катчысы;

А.М. Бурханов, Кыргыз Республикасынын өкмөтүнө караштуу курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы боюнча Мамлекеттик агенттигинин директорунун орун басары;

С.М. Маматов, Кыргыз Республикасынын өкмөтүнө караштуу курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы боюнча Мамлекеттик агенттигинин директорунун орун басары;

Редакциялык коллегиянын мүчөлөрү:

Т.С. Мусуралиев, биология илимдеринин кандидаты;

Ш.М. Асылбаева, илимий кызматкер;

Р.Н. Ионов, биология илимдеринин доктору;

Э.Ш. Касыбеков, биология илимдеринин доктору;

И.С. Содомбеков, биология илимдеринин доктору, профессор;

В.М. Сурапшаева, биология илимдеринин кандидаты (жооптуу катчы);

Э.Т. Турдукулов, биология илимдеринин доктору, профессор.

Чыгарылышка жооптуу:

У.А. Мамбеталиев NFPF FAO координатору

К97 Кыргыз Республикасынын Кызыл китеби/Кыргыз Республикасынын өкмөтүнө караштуу курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы боюнча мамлекеттик агенттиги, Улуттук Илимдер Академиясынын Биология-топурактаануу институту, Кыргызстандын “Алейне” экологиялык кыймылы. – 2-чи бас. – Бишкек: 2006. – 544 б. – Текст кырг., орус, англ. тил. – ISBN 9967-23-367-2

Кыргызстандын Кызыл китебинин экинчи чыгарылышы биринчисинен 20 жылдан кийин чыгып отурат. 2005 ж. кайрадан такталган жаңы тизмеге сейрек жана жоголуп кетүү коркунучунун алдында турган козукарындардын 4 түрү, өсүмдүктөрдүн 83 түрү, жөргөмүштүн 1 түрү, курт-кумурскалардын 17 түрү, балыктардын 7 түрү, жерде-сууда жашоочулардын 2 түрү, сойлоп жүрүүчүлөрдүн 8 түрү, канаттуулардын 57 түрү, сүт эмүүчүлөрдүн 23 түрүнүн макалалары берилди.

Басылма, биринчи претте, Кыргызстандын жаратылышынын сакталуусуна жооптуу мамлекеттик мекемелердин кызматчыларына, ошондой эле, экологдорго жана биологиялык ресурстарды колдонуучуларга арналган.

FAO NFPFтин каржылоосу менен басмадан чыгарылган.

К 1502010000-06

ISBN 9967-23-367-2

УДК 502/504

ББК 20.1

© Кыргыз Республикасынын өкмөтүнө караштуу курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы боюнча мамлекеттик агенттиги

© Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Биология-топурактаануу институту

© Кыргызстандын “Алейне” экологиялык кыймылы

ГОСУДАРСТВЕННОЕ АГЕНТСТВО ПО ОХРАНЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И
ЛЕСНОМУ ХОЗЯЙСТВУ ПРИ ПРАВИТЕЛЬСТВЕ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БИОЛОГО-ПОЧВЕННЫЙ ИНСТИТУТ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ КЫРГЫЗСТАНА “АЛЕЙНЕ”

КРАСНАЯ КНИГА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ВТОРОЕ ИЗДАНИЕ

БИШКЕК 2006

УДК 502/504

ББК 20.1

К97

Редакционный совет

Председатель:

А. А. Давлеткельдиев, Директор Государственного агентства по охране окружающей среды и лесному хозяйству при Правительстве Кыргызской Республики

Заместители председателя:

Э. Дж. Шукуров, доктор географических наук, заслуженный деятель науки Кыргызской Республики, профессор, председатель экологического движения Кыргызстана «Алейне» (главный редактор)

А.Т. Чынгожоев, Статс-секретарь Государственного агентства по охране окружающей среды и лесному хозяйству при Правительстве Кыргызской Республики

А. М. Бурханов, Заместитель директора Государственного агентства по охране окружающей среды и лесному хозяйству при Правительстве Кыргызской Республики

С.М. Маматов, Заместитель директора Государственного агентства по охране окружающей среды и лесному хозяйству при Правительстве Кыргызской Республики

Члены редакционной коллегии:

Т. С. Мусуралиев, кандидат биологических наук;

Ш. М. Асылбаева, научный сотрудник;

Р. Н. Ионов, доктор биологических наук;

Э.Ш. Касыбеков, доктор биологических наук;

И.С. Содомбеков, доктор биологических наук, профессор;

В. М. Сураппаева, кандидат биологических наук (ответственный секретарь);

Э.Т. Турдукулов, доктор биологических наук, профессор.

Ответственный за выпуск:

У.А.Мамбеталиев координатор NFPF FAO

К97 **Красная книга Кыргызской Республики/** Государственное агентство по охране окружающей среды и лесному хозяйству при Правительстве Кыргызской Республики, Биолого-почвенный институт Национальной академии наук Кыргызской Республики, Экологическое движение Кыргызстана “Алейне”. – 2-е изд. – Бишкек: 2006. – 544 стр. – Текст на кырг., русс., англ. яз. – ISBN 9967-23-367-2

Второе издание Красной книги Кыргызстана выходит 20 лет спустя после первого. Приведены очерки обновленного в 2005 г. списка редких и находящихся под угрозой исчезновения видов, включая 4 вида грибов, 83 – растений, 1 вид паукообразных, 17 видов насекомых, 7 видов рыб, 2 – земноводных, 8 – пресмыкающихся, 57 – птиц и 23 вида млекопитающих.

Издание ориентировано, в первую очередь, на работников государственных учреждений, ответственных за сохранение живой природы Кыргызстана, а также на экологов и пользователей биологическими ресурсами.

Издано при финансовой поддержке FAO NFPF

K 1502010000-06

ISBN 9967-23-367-2

УДК 502/504

ББК 20.1

© Государственное агентство по охране окружающей среды и лесному хозяйству при Правительстве Кыргызской Республики

© Биолого-почвенный Институт Национальной академии наук Кыргызской Республики

© Экологическое движение Кыргызстана “АЛЕЙНЕ”

**STATE AGENCY ON ENVIRONMENT PROTECTION AND FORESTRY UNDER
THE GOVERNMENT OF KYRGYZ REPUBLIC**

**INSTITUTE FOR BIOLOGY AND PEDOLOGY OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF
KYRGYZ REPUBLIC**

ECOLOGICAL MOVEMENT “ALEINE” OF KYRGYZSTAN

KYRGYZ REPUBLIC RED DATA BOOK

SECOND EDITION

BISHKEK 2006

УДК 502/504

ББК 20.1

К97

Editorial board

Editor-in-chief:

Arstanbek A. Davletkeldiev, Director of State agency on environment protection and forestry under the Government of Kyrgyz Republic.

Deputies of editor-in-chief:

Emil Dj. Shukurov, Prof., Dr. Sc., Chairman of “Aleine” ecological movement of Kyrgyzstan (head editor).

Abdymital T. Chynkojoev, State Secretary of State agency on environment protection and forestry under the Government of Kyrgyz Republic.

Aitkul M. Burhanov, Deputy Director of State agency on environment protection and forestry under the Government of Kyrgyz Republic.

Samagan M. Mamatov, Deputy Director of State agency on environment protection and forestry under the Government of Kyrgyz Republic.

Members of editorial board:

Cand. Sc. Turatbek S. Musuraliev;

M.Sci. Shaigul M. Asylbaeva;

Dr. Sci. Rostislav N. Ionov;

Dr. Sci. Erkin Sh. Kasybekov;

Dr. Sci. Ishenbai S. Soodanbekov;

Executive secretary Cand. Sc. Venera M. Surappaeva;

Dr. Sci., Prof. Eshaly T. Turdukulov.

In charge of publication:

Urmat A. Mambetaliev **FAO NEPF Coordinator**

K97 **Red Data Book of Kyrgyz Republic/** State agency on environment protection and forestry under the Government of Kyrgyz Republic. Institute for Biology and Pedology of National Academy of Sciences of Kyrgyz Republic. Ecological Movement “Aleine” of Kyrgyzstan. – 2 ed. – Bishkek: 2006. – 544 p. – Text in kyrg., russ., engl. lang.

Second edition of Red Data Book of Kyrgyz Republic includes 4 fungi species, 83 – plants, 1 species of spiders, 17 species of insects, 7 fish species, 2 – amphibians, 8 – reptiles, 57 species of birds and 23 species of mammals.

In the first, the present issue is offered to employers of state institutions, who are responsible for nature conservation in Kyrgyzstan. The book is also useful for ecologists and users of natural biological resources.

Published under financial support of FAO NEPF.

K 1502010000-06

ISBN 9967-23-367-2

УДК 502/504

ББК 20.1

© State agency on environment protection and forestry under the Government of Kyrgyz Republic

© Institute for Biology and Pedology of National academy of sciences of Kyrgyz Republic

© Ecological Movement “Aleine” of Kyrgyzstan

Мазмуну

Сөз башы	8
Киришүү	11
Биринчи бөлүм. Козукарындар жана татаал түзүлүштүү өсүмдүктөр	29
 Козукарындар	31
 Татаал түзүлүштүү өсүмдүктөр	47
Экинчи бөлүм. Жаныбарлар	229
 Муунак буттуулар	231
 Балыктар	295
 Жерде-сууда жашоочулар жана сойлоп жүрүүчүлөр	315
 Канаттуулар	347
 Сүт эмүүчүлөр	473
Көрсөткүчтөр	529

Содержание

Предисловие	8
Введение	11
Часть первая. Грибы и высшие растения	29
 Грибы	31
 Высшие растения	47
Часть вторая. Животные	229
 Членистоногие	231
 Рыбы	295
 Амфибии и рептилии	315
 Птицы	347
 Млекопитающие	473
Указатели	529

Contents

The foreword	8
Introduction	11
First part. Fungi and Plants	29
 Fungi	31
 Plants	47
Second part. Animals	229
 Arthropods	231
 Fishes	295
 Amphibians and Reptiles	315
 Birds	347
 Mammals	473
Indices	529

Сөз башы

Биздин азыркы убакта Жердин тарыхында адамбаласы тарабынан жаратылыш чөйрөсүнүн (дээрлик таптакыр кыйроого чейин) аябай кескин өзгөрүшүнүн убагы экендигин түшүнүү кантип кападар кылбасын. Азыркы учурда Адам тукумунун таасиринин натыйжасында планетабызда өсүмдүктөр менен жаныбарлардын миндеген түрлөрү жок болуп кетиши мүмкүн. Бул процессти токтотуу абзел, себеби биологиялык ар түрдүүлүктүн мындан ары азайышы экосистемалардын туруктуулугунун бузулушуна алып келет.

Акыркы эки он жылдыкта биз сейрек жана жоголуп бара жаткан түрлөр, биологиялык ар түрдүүлүк, өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсүн коргоо, мониторинг, кадастр, «Кызыл китеп» жана башка ушул сыяктуу түшүнүктөрдү колдоно баштадык. Биологиялык ар түрдүүлүктү коргоо формаларынын бири болуп «Кызыл китеп» саналат. Бул китептер жоголуу коркунучунда турган жаныбарлар жана өсүмдүктөрдүн түрлөрү жана алардын санын турукташтыруу же калыбына келтирүү боюнча практикалык сунуштар жөнүндөгү маалыматтарды камтыйт.

«Кызыл китептин» улуттук биринчи чыгарылышынан бери (Кыргыз ССРинин Кызыл китеби, 1985) 20 жыл өттү. Бул жылдар ичинде көптөгөн жапайы жаныбарлардын жана өсүмдүктөрдүн саны боюнча байкаларлык өзгөрүүлөр болду. КР УИА Биология-топурактаануу институтунун окумуштуулары тарабынан акыркы 20 жылда сейректеп жана жоголуп бара жаткан жаныбарлар менен өсүмдүктөргө анализ жасалып, алардын таралышын тактоо боюнча Кыргызстандын бүткүл территориясында илимий экспедициялар жүргүзүлдү. Сейректеп жана жоголуп бараткан жаныбарлар менен өсүмдүктөрдүн тизмеси такталып, Борбордук Азиянын деңгээлинде талкууланган, Россия, Украина, Саха Республикасы, Грузия, Финляндиядан келген адистер тарабынан расмий такталган жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бекитилген.

1985-жылы чыгарылган «Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине» салыштырмалуу жаңы китептин көлөмү кеңейтилди. Бирок, бул жаныбарлардын санынын төмөндөшү менен жердеген жерлеринин начарлашынан улам эмес, негизги себеп, өсүмдүктөр менен жаныбарлар азыркы кезде бир топ мыкты изилденгендигинде.

«Кызыл китептин» чыгарылышы – абдан маанилүү окуя. Бул китепке киргизилген сейрек жана жоголуп бара жаткан өсүмдүктөр менен жаныбарлардын түрлөрү биологиялык ар түрдүүлүктү коргоонун ийгиликтүү стратегиясына өтө муктаж. Мындай стратегия биздин табигый улуу мурасыбызды коргоону гана камсыз кылбастан, биологиялык ресурстарды пайдалануу принциптерин да өзгөртөт, ага толугураак мүнөздөмө берет.

Бул басылма Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик токой кызматы, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Биология-топурактаануу институту жана Кыргызстандын «Алейне» экологиялык кыймылы бейөкмөт уюму араларындагы тыгыз кызматташтыктын натыйжасында чыгарууга мүмкүндүк болду.

Бул китепти даярдоодо жигердүү иштешкен окумуштууларга, Кыргызстандын токой секторунун кызматчыларына, китепти басып чыгарууга көмөк көрсөтүшкөн ФАОнун Токой департаментине, Евросоюздун «JUMP» долбооруна жана Түркиянын Эларалык кызматташтык администрациясына терең ыраазычылыгымды билдиремин.

А. Бурханов

Кыргыз Республикасынын өкмөтүнө караштуу курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы боюнча Мамлекеттик агенттигинин директорунун орун басары

Предисловие

Как ни печально осознавать, но наше время стало в истории Земли временем наиболее резкого изменения (почти до грани разрушения) человечеством природной среды обитания. В настоящее время, в результате антропогенного воздействия, на планете могут исчезнуть тысячи видов растений и животных. Этот процесс необходимо останавливать, потому что дальнейшее сокращение биоразнообразия может привести к дестабилизации экосистем.

В последние два десятилетия мы начали использовать такие понятия, как редкие и исчезающие виды, биоразнообразие, охрана растительного и животного мира, мониторинг, кадастр, Красная книга и другие. Одной из форм сохранения биологического разнообразия являются Красные книги. Они содержат информацию о наиболее уязвимых видах животных и растений и практические рекомендации по стабилизации или восстановлению их численности.

Со времени первого издания национальной Красной книги (Красная книга Кыргызской ССР, 1985) прошло 20 лет. За эти годы произошли заметные изменения в численности многих видов диких животных и растений. Учеными Биолого-почвенного института НАН КР сделан анализ материалов редких и исчезающих видов животных и растений за последние 20 лет, проведены научные экспедиции по всей территории Кыргызстана по уточнению их ареала распространения. Полученный список редких и исчезающих видов животных и растений обсужден на Центрально-азиатском уровне и получил официальные подтверждения специалистов из России, Украины, Республики Саха, Грузии, Финляндии и утвержден правительством Кыргызской Республики.

По сравнению с “Красной книгой Кыргызской ССР”, выпущенной в 1985 году, объем новой книги увеличился. Но это не из-за снижения численности и ухудшения мест обитания животных, а главная причина в том, что многие растения и животные теперь значительно лучше изучены.

Выход «Красной книги» - очень значимое и важное событие. Редкие и исчезающие виды растений и животных, включенные в нее, остро нуждаются в успешной стратегии охраны биологического разнообразия. Такая стратегия способна не только обеспечить спасение нашего величайшего природного наследия, но и изменить принципы использования биологических ресурсов, придав им неистощительный характер.

Настоящее издание стало возможным благодаря тесному сотрудничеству между Государственной лесной службой КР, Биолого-почвенным институтом НАН КР и неправительственной организацией Экологическое движение Кыргызстана «Алейне».

Выражаю благодарность ученым, работникам лесного сектора Кыргызстана, проделавшим колоссальную работу и подготовившим эту книгу, Лесному Департаменту ФАО, проекту Евросоюза «JUMP» и Турецкой международной администрации по сотрудничеству, оказавшим поддержку в подготовке и издании книги.

А. Бурханов

Заместитель директора Государственного агентства по охране окружающей среды и лесному хозяйству при Правительстве Кыргызской Республики

The Foreword

However sad to realize, our time have become the one of the sharpest changes of environment (almost edging full demolition) caused by the mankind in the history of the Earth. At the moment, as a result of anthropogenic impact, thousands species of plants and animals are endangered. This process must be arrested as further biodiversity reduction can lead to destabilization of ecological systems.

For last two decades we frequently use such concepts as rare and endangered species, the biodiversity, protection of flora and fauna, monitoring, cadastre, the Red Book etc. Red Book is one way of preservation of biodiversity. They contain data on the most vulnerable animal and plant species and practical recommendations on stabilization or restoration of their stocks.

20 years have passed since the first publication of the national Red Book (Red Book of the Kyrgyz Soviet Socialist Republic, 1985). Within this time the stocks of many species of wild animals and plants have substantially changed. Within last 20 years the scientists of Biology and Soil Institute of National Science Academy of the Kyrgyz Republic have analyzed data on rare and endangered species of animals and plants and scientific expeditions across the whole Kyrgyzstan have been carried out to specify their distribution areas. The found list of rare and endangered species of animals and plants was discussed at the Central Asia countries level and officially acknowledged by experts from Russian Federation, Ukraine, Republic of Saha, Georgia and Finland and adopted by the Government of the Kyrgyz Republic.

Contents of the new book is extended compared to “Red Book of the Kyrgyz SSR” released in 1985. But this is not because of reduction of stocks or deterioration of animal habitats, but for most plants and animals are now much better explored.

Release of the Red Book is very significant and important event, and rare and endangered species of plants and animals included are in desperate need of a successful strategy for protection of biodiversity. Such strategy would be capable not only to ensure saving our greatest natural heritage, but to change principles of use of biological resources shaping them into inexhaustible ones as well.

The present edition became feasible thank to close cooperation between State Forestry Service of the Kyrgyz Republic, Biology and Soil Institute of National Science Academy of the Kyrgyz Republic and Ecological Movement of Kyrgyzstan “Aleine” (NGO).

We acknowledge Kyrgyz scientists and forestry specialists who worked enormously hard to prepare this book, as well as the Forestry Department of FAO, “JUMP” project (European Union), and Turkish International Cooperation Administration for support in preparation and publication of the book.

A. Burhanov

Deputy Director of State agency on environment protection and forestry under the Government of Kyrgyz Republic

Киришүү

Айрым биологиялык түрлөрдү сактап калуу жөнүндө ой байыркы замандарда эле келип чыккан. Коомдун өнүгүүсүнүн алгачкы баскычтарында ар кайсы уруулар өзүнүн келип чыгышын жаныбарлар жана канаттуулар менен байланыштырышкан да, аларды тотем катары эсептеп, коргошкон. Бул түшүнүктүн издери биздин күнгө чейин уруулардын аттарында, фольклордо, салт жана үрп-адатта сакталып келет.

Көчмөн жана аңчылык кылган элдерде жапайы жаратылыш менен миңдеген жылдар бою жашоо-тиричиликти камсыз кылуучу, салыштырмалуу туруктуу тең-салмактуу карым-катнаш түзүлгөн. Жер иштетүү маданиятына өтүү менен азыркы учурда да уланып жаткан табигый экосистемаларды эгин талааларына айландыруу башталды. Кургактыктын жарымынан көбүрөөк мейкининдеги жапайы жаратылыш салыштырмалуу сак турган кезинде биосферага жана биологиялык ар түрдүүлүккө болгон коркунуч жергиликтүү гана мүнөзгө ээ болгон. Түрдүн жок болуусуна түздөн-түз адам тарабынан кырылуусу себепкер болгон. XX кылымдын ортосунан тартып бул абал олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болду, бузулган экосистемалар жана антропогендик ландшафт континенттердин жарымынан көбүн ээледі. Бул учурдан тартып түрдүн тукум курут болуусу негизинен табигый экосистемалардын деградациясы жана антропогендик экосистемаларга алмаштырылышы менен байланышкан массалык мүнөзгө ээ болду.

Айрым түрлөр гана эмес, бүтүн биологиялык топтор, өзгөчө, эволюциянын жана биологиялык ар түрдүүлүктүн планетардык борбору болгон жана глобалдык тиричилик камсыз кылуунун эң маанилүү бөлүгү болуп эсептелген тропикалык жаанчыл токой зоналарында жок болууда. Ачууга жана сүрөттөп жазууга биз али жетишпеген миңдеген түрлөр жыл сайын каттоосуз жок болууда. Бул илим үчүн гана жоготуу болбостон, адам коому үчүн катастрофанын жакындашы болуп эсептелет.

Биологиялык ар түрдүүлүктү экосистемалардын туруктуу иш-аракетинин шарты деп кароого болот. Экосистемалардын туруктуу иштөөсү учурдагы тиричилик формаларына, анын ичинен адам баласына жагымдуу планетардык климаттын түзүлүшүнүн шарты болуп эсептелет. Биологиялык ар түрдүүлүксүз адамдын тиричилигинин мүмкүн эместиги анык.

Биологиялык ар түрдүүлүктүн азаюусу жана табигый экосистемалардын жоголуусу планетардык масштабда жүрүүдө. Ошондуктан, маселени бардык өлкөлөрдүн аракеттерин бириктирүүдө гана чечүүгө мүмкүн. Бул маселени чечүү үчүн жасалган аракеттердин биринчилеринен болуп 1934-жылы Брюсселде Жаратылышты коргоонун эларалык бюросун түзүү саналат. Бул демилге ЮНЕСКО тарабынан колдоого алынган жана 1948-жылы Жаратылышты коргоо боюнча Эларалык биримдик түзүлгөн (ЖКЭБ). ЖКЭБдин демилгеси менен 1966-жылдан баштап *Фактылардын Кызыл китеби* басылып чыгарылат. Анда жок болуу коркунучунда турган жаныбарлардын жана өсүмдүктөрдүн тизмеси келтирилет.

1974-жылы СССРдин Кызыл китеби түзүлгөн. 1978-жылы сүт эмүүчүлөрдүн 62 түрү жана түрчөсү, канаттуулардын 63 түрү жана түрчөсү, жерде-сууда жашоочулардын 8 түрү, сойлоп жүрүүчүлөрдүн 21 түрү, өсүмдүктөрдүн 444 түрү киргизилген СССРдин Кызыл китебинин биринчи чыгарылышы жарык көргөн. Алардын ичинде Кыргызстандын территориясында да кездешкен түрлөр болгон.

1981-жылы Кыргыз ССРнин Өкмөтү тарабынан улуттук Кызыл китепке киргизилүүчү түрлөрдүн тизмеси бекитилген. 1984-жылы кошумча тизме ырасталган. Жалпысынан алганда Кыргыз ССРинин Кызыл китебине сүт эмүүчүлөрдүн 13 түрү жана түрчөсү, канаттуулардын 31 түрү жана түрчөсү, сойлоп жүрүүчүлөрдүн 3 түрү, балыктардын 1 түрү, курт-кумурскалардын 16 түрү жана жогорку өсүмдүктөрдүн 65 түрү кирүүгө тийиштүү эле.

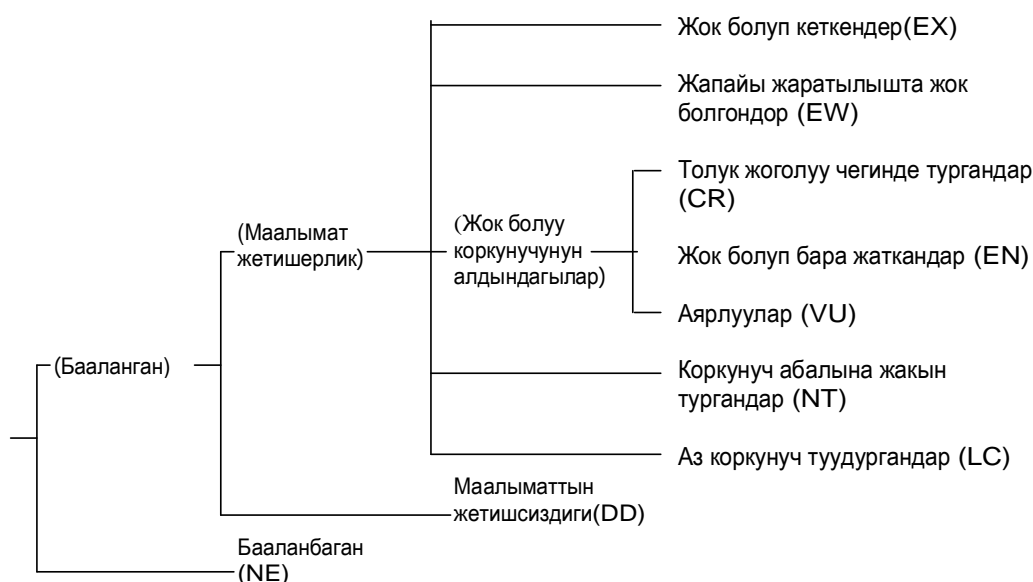
Тилекке каршы, 1985-жылы чыккан Кыргыз ССРинин Кызыл китебине биринчи тизмедеги эле түрлөр кирген: сүт эмүүчүлөрдүн 13 түрү жана түрчөсү, канаттуулардын 20 түрү жана түрчөсү, сойлоп жүрүүчүлөрдүн 3 түрү, балыктардын 2 түрү, курт-кумурскалардын 5 түрү жана жогорку

өсүмдүктөрдүн 65 түрү. Ошондон бери бүгүнкү күнгө чейин тизмелер кайра каралган эмес жана Кызыл китеп кайра чыгарылган эмес.

2005-жылы май айында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Токтому менен козукарындардын 4 түрү, жогорку өсүмдүктөрдүн 83 түрү, муунак буттуулардын 18 түрү, балыктардын 7 түрү, жерде-сууда жашоочулардын 2 түрү, сойлоп жүрүүчүлөрдүн 8 түрү, канаттуулардын 57 түрү, сүт эмүүчүлөрдүн 23 түрү киргизилген жаңы тизме бекитилген.

Алдын ала талкуулоо мурунку тизмектеги түрлөрдүн бир бөлүгү жетишерлик эмес негизде киргизилгендигин, ал эми башка бөлүгүнүн статусун аныктоо үчүн маалыматтын жетишсиздигин көрсөттү. Башка жагынан алып караганда, түрлөрдүн катары атайын коргоо иш-аракеттерине муктаж жана Кызыл китепке киргизилиши зарыл. Мамлекеттик Кызыл китептин биринчи чыгарылышынан бери көптөгөн түрлөрдүн абалы өзгөрдү, ошондой эле жаңы маалыматтар да чогулду. Эларалык тажрыйба жана Кызыл китептер жөнүндөгү жоболор китепке киргизилген түрлөрдүн абалын мезгил-мезгили менен кайра карап чыгуунун зарылдыгын белгилейт. Жаңы чыгарылышта түрдүн санынын көбөйүшү абалдын начарлап кетишинин жана чындыгында жок болуп кетүү коркунучунун алдында турган түрлөрдүн санынын көбөйүшүн көрсөтпөйт. Жаңыдан киргизилген түрлөр үчүн алардын абалын тагыраак түшүнгөндүгүбүздү, мурда салыштырмалуу жакшы абалда деп эсептелген түрлөрдү толугураак изилдей келгенде, алардын коркунуч абалында калгандыгы белгилүү болгондугун билдирет. Тизмеге кирген түрлөрдүн башка бир бөлүгүнүн абалы, мүмкүн, Кызыл китептин биринчи чыгарылышынан берки убакытта начарлаган. Мындан тышкары, Кыргызстанда салыштырмалуу жакшы абалдагы түр глобалдык масштабда алып караганда коркунуч алдында болушу мүмкүн жана өзгөчө ЖКЭБдин Кызыл китебине кирген түр болсо, аны тийиштүү түрдө коргоо зарыл.

Жаңы тизме түрлөргө белгилүү бир статусту берүү жана Кызыл китепке киргизүү үчүн ЖКЭБ тарабынан сунуш кылынган баалоо принциптерин да эске алат. 2001-жылы кабыл алынган 3.1 версиясы түрдүн (түрчөнүн, жергиликтүү популяциянын) жок болуп кетүү ыктымалдуулугун баалоонун негизинде түзүлгөн. Ар түрдүү категориялардын өз ара катышы схемада көрсөтүлгөн:

1-сүрөт. Категориялардын түзүлүшү

1-сүрөттөгү категориялар түрдүн тукум курут болуу ыктымалдуулугун баалоо боюнча орун алышкан.

Мындай баа берүү түрдүн абалынан гана көзкаранды болбостон, ал түр жөнүндө биздин билимибизден да көзкаранды. Маалымат жетишерлик болгондо гана белгилүү бир түр үчүн коркунучтун деңгээли жөнүндө толук ой жүгүртө алабыз.

Ошондуктан, баа берилбеген жана маалыматы жетишсиз болгон түрлөрдү ишенимдүү түрдө тигил же бул категорияга тиешелүү деп кароого болбойт.

Тамгалык белгилөөлөр англис тилиндеги терминдерге туура келет:

EX – Extinct - “Жок болуп кеткендер”

EW - Extinct in the Wild - “Жапайы жаратылышта жок болгондор”,

CR - Critically Endangered - “Толук жоголуу чегинде тургандар”,

EN - Endangered - “Жок болуп бара жаткандар”,

VU - Vulnerable - “Аярлуулар”,

NT - Near Threatened - “Коркунуч абалына жакын тургандар”,

LC - Least Concern - “Аз коркунуч туудургандар”

DD - Data Deficient - “Маалыматтын жетишсиздиги”,

NE - Not Evaluated - “Баа берилген эмес”.

Белгилүү бир категорияга кирүү үчүн түр туура келген критерийлерге жооп бериши керек. Негизги критерийлер 1-таблицада берилген. Түрдү тигил же бул категорияга киргизүүдө бул таблицаны колдонууга болот. Эгер түр критерийлердин бирөөнө да туура келбесе, ал Кызыл китепке киргизилбейт.

1-таблица. Кызыл китепке киргизүүгө тийиштүү түрлөр үчүн ЖКЭБдин категориялары жана критерийлери

ЖКЭ Бнин жаңы категориялары Критерийлер:	Толук жоголуу чегинде тургандар	Жок болуп бара жаткандар	Аярлуулар
А. Баалоо мезгилиндеги дүйнөлүк популяциянын кыскарышы	10 жылда же үч муунда 80%	10 жылда же үч муунда 50%	10 жылда же үч муунда 20%
1. Сандын байкалган, бааланган же мурда божомолдонгон кыскаруусу же 2. Төмөнкү маалыматтар боюнча сандын келечекте белгиленген же божомолдонгон кыскаруусу: а. түздөн-түз байкоо жүргүзүү b. таксондун өзгөчөлүктөрүнө туура келген көптүк (молдук) индекси с. таралуу жана жашоо аймагынын кыскаруусу жана / же жашоо чөйрөсүнүн сапатынын начарлоосу d. иш жүзүндөгү жана потенциалдык эксплуатациянын деңгээли e. башка түрлөрдүн, аргындашуунун, патогендердин, булгоочулардын, конкуренттердин же мителердин таасири			
В. Таралуу аймагынын чектелүүсү, азаюусу же өзгөрүүсү	Төмөнкү үч белгинин экөөсүнүн негизинде:	100-1000 кв.км ден азыраак	500-5000 кв.км ден азыраак
1. күчтүү фрагментация: (жоготкон ареалын кайра калыбына келтирүү ыктымалдуулугу азайган обочолонгон популяциялар) же бир гана локалитетте жашоочу таксон. 2. төмөнкү көрсөткүчтөр боюнча азаюу же начарлоо: а. таралуу аймагы b. жашоо аймагы с жашоо чөйрөсүнүн аянты, узактыгы жана / же сапаты d. жашоо участогу же популяциянын саны e. чоң особдордун саны	= 1	5 тен аз	10 дон аз

3. төмөнкү параметрлердин кырдаалдуу өзгөрүүсү: a. таралуу аймагы b. жашоо аймагы c. жашоо участогунун (локалитеттин) же популяциянын саны d. чоң особдордун саны	> 1	> 1	> 1
С Санынын чектелиши жана азаюусу чоң особдордун саны төмөнкү экөөнүн бири: 1. азаюунун тездиги 2. уланып жаткан азаюу, ошондой эле a. күчтүү фрагментацияланган ареал же b. бардык индивидуумдар жалгыз гана локалитетте	250 особдон аз 3жылда же 1 муунда 25% бүт популяция 50дөн аз	2500 особдон аз 5жылда же 2 муунда 20% бүт популяция 250 дөн аз	10000 особдон аз 10жылда же 3 муунда 10% бүт популяция 1000ден аз
Д. Саны өтө аз же чектелген 1. чоң особдордун саны же 2. популяция сезгич	50ден кем колдонууга мүмкүн эмес	250ден кем колдонууга мүмкүн эмес	1000ден кем Жашоо аянты 100 кв.км ден же 5 локалитеттен аз
Е. Сандык анализ Жаратылышта жок болуп кетүүсүнүн ыктымалдуулугу жок дегенде:	10 жылда же 3 муунда 50%	10 жылда же 5 муунда 20%	100 жылда 10%

1-таблицада келтирилген критерийлер түрдүн дүйнөлүк популяциясын баалоо үчүн иштелип чыккандыгын эске алуу керек. Эреже катары, ар бир өлкөдө абалы өлкөдө болуу мүнөзүнө, ареалынын бөлүгүнө көзкаранды болгон дүйнөлүк популяциянын бөлүгү гана жашайт. Ар бир популяциянын саны табигый түрдө өзгөрүп турат, бирок ареалдын чет жактарында бул өзгөрүүлөр маанилүүрөөк келет да, түрдүн жалпысынан жакшы абалда тургандыгына карабастан, белгилүү бир жерлерде убактылуу жок болуп кетиши байкалат. Түр бир өлкөдө сейрек кездешүүчү болсо, башка бир өлкөдө көп санда болушу мүмкүн. Кээбир түрлөр белгилүү бир территорияларда убактылуу, көбөйүү мезгилинен тышкары же кокусунан болушат. Ошондуктан, баа берүү ар бир өлкө үчүн айкын жагдай боюнча, бирок түрдүн дүйнөлүк абалын эске алуу менен жүргүзүлүшү керек.

Улуттук жана регионалдык Кызыл китептин түрлөрү үчүн критерийлер өлкөнүн өзгөчөлүгүн эске алуусу керек да, ЖКЭБ тарабынан сунуш кылынган ыкмалардын биримдигин сактоо керек.

Түрлөрдүн айрым группаларынын жоктугу чөйрөнүн параметрлеринин өзгөрүүсүнө экосистеманын туура жооп бере албастыгын билдирет.

Категорияларды аныктоонун негизинде түрдүн негизги тиричилик параметрлери (көрсөткүчтөрү) (санынын, ареалынын, жашоо чөйрөсүнүн ж.б. абалы) боюнча илимий маалыматтарды анализдөө жатат. Чындыгында, ушундай көрсөткүчтөрдүн түрдүн тиричиликте калуусунун критикалык деңгээлине жакындашы анын жок болуп кетүү коркунучун аныктоосу керек (1-сүр.). Бирок мындай көрсөткүчтөр бардык түрлөр үчүн белгилүү эмес же аларды белгилөө кыйын болушу мүмкүн, ошондуктан, категорияларды аныктоо критерийлердин формалдык системасы аркылуу ишке ашырылат.

Түрлөрдүн (түрчөлөрдүн) жапайы жаратылышта жок болуп кетүү коркунучу боюнча баалоонун улуттук системасы төмөнкү категорияларды камтыйт:

Жок болуп кеткен (0) түрлөр «Өлкөдө жок болуп кеткендер» «Regionally Extinct» (EX) же «Өлкөнүн жапайы жаратылышында жоголуп кеткендер» «Regionally Extinct in the World» катары аныкталуусу мүмкүн. Түрдүн акыркы особу кандайдыр-бир шарттардын негизинде өлсө же жок болуп кетсе, ал түр өлкөдө жок болуп кеткен деп эсептелинет. Мындай түрлөрдүн бир бөлүгү ошондой эле дүйнөдө жок болуп кетиши мүмкүн «Globally Extinct» (EX). Эгер түр маданиятта гана, өстүрүүчү жайда гана же мурунку ареалынан тышкары жасалма популяция катары сакталып калса, ал түр өлкөнүн жапайы жаратылышында жоголуп кеткен болуп саналат.

Мындай түрлөрдүн бир бөлүгү ошондой эле дүйнөнүн жапайы жаратылышында жок болуп кетиши мүмкүн «Globally Extinct in the Wild» (EW).

Коркунуч туудурган түрлөр (1) «Толук жоголуу чегинде тургандар» - «Critically Endangered» (CR) же «Жок болуп бара жаткандар» - «Endangered» (EN) катары бааланышы мүмкүн. Түрдүн тиричилик көрсөткүчтөрү критикалык деңгээлге жетсе (же жакынкы арада жетүү ыктымалдуулугу чоң болсо) толук жоголуу чегинде турат деп эсептелинет. Ошондуктан, ал жапайы жаратылышта толук жок болуп кетүүнүн өтө жогорку деңгээлдеги коркунучунун алдында турат. Түрдүн тиричилик көрсөткүчтөрү критикалык деңгээлге жакын турса (же жакынкы келечекте ага жакындоо ыктымалдуулугу жогору болсо), ал жок болуп бара жаткан түр катары саналат. Ошондуктан, ал жапайы жаратылышта толук жок болуп кетүүнүн жогорку деңгээлиндеги коркунучунун алдында турат (3-тиркеме).

Аярлуу түрдүн тиричилик параметрлери критикалык деңгээлден алыс эмес (же келечекте алыс эмес болуп калуу ыктымалдуулугу орточо), ошондуктан, түр жапайы жаратылышта толук жок болуп кетүүнүн орто деңгээлиндеги коркунучунун алдында турат (3-тиркеме). Эгер түрдүн тиричилик параметрлери кескин кыскарып бара жатса же олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болсо, ал аярлуу түр «Кыскарып жаткан» - «Vulnerable: Declining»-(VU:D=VU, ЖКЭБдин D критерийин санабаганда) катары, эгер анын тиричилик параметрлери чектелген болсо, «Табигый сейрек»-«Vulnerable: Naturally rare» – (VU:R=VU, ЖКЭБнин D, E критерийлери) катары бааланышы мүмкүн.

Түрдүн жок болуп кетүү коркунучунун потенциалдык абалы «Коркунуч абалына жакын тургандар» (3) – «Near Threatened» - (NT) категориясы менен аныкталат. Түрдүн тиричилик параметрлери түрдүн тиричиликте калуусунун критикалык деңгээлинен салыштырмалуу алыс турса, бирок келечекте ага жетүү ыктымалдуулугу бар болсо, ал түр коркунуч абалына жакын турган түр катары саналат. Ошондуктан, ал жапайы жаратылышта жок болуп кетүүнүн потенциалдык коркунучунун алдында турат.

Бул категориянын түрлөрү аярлууларга жакын жана иш жүзүндө коргоо статусу бирдей. Бул категорияга, айрыкча, мурда жок болуп кетүү коркунучунун алдында турган, бирок ареалын калыбына келтирген жана санын стабилдүү абалга жеткирген түрлөр, ошондой эле, жаратылышты коргоо иш-аракеттерине киргизилген жана абалы коргоо чараларынан көзкаранды болгон түрлөр тиешелүү.

«Маалыматтын жетишсиздиги» (4) - Data Deficient – (DD) категориясы статусу аныкталган эмес (белгисиз) түрлөрдү камтыйт жана жок болуп кетүү коркунучунун категориясы болуп саналбайт. Түрдү бул категорияга киргизүү менен көбүрөөк маалымат керектиги көрсөтүлөт жана келечектеги изилдөөлөрдүн бул түрдүн жок болуп кетүү коркунуч категорияларынын биринин катарына киргизүүгө мүмкүнчүлүк бере тургандыгы билдирилет. Түрдүн тиричилик параметрлери боюнча колдо бар маалымат жок болуп кетүү коркунучун түз же кыйыр баалоого ылайыксыз болсо, түр статусу боюнча аныкталган эмес болуп эсептелет.

Түрлөрдү категориялаштырууда төмөнкү жалпы эрежелерди сактоо керек:

- ❖ критерийлердин шкаласы боюнча улуттук (регионалдык) деңгээлде баалоого жапайы жаратылыштын түрлөрү тиешелүү: а) табигый ареалынын ичинде туруктуу же убактылуу тараган, б) 10 жыл бою жапайы жаратылыш шартында көбөйүп келе жаткан көчүп кирген, адаптациялашкан түрлөр; мындай баалоого тиешелүү эмес: а) адаптациялашпаган көчүп кирген түр, б) кокусунан кирген мигранттар (көчүү учурлар да кирет), байкоо жүргүзүүнүн узак мөөнөтү ичинде бирин-серин жана регулярдуу эмес катталган, миграциялык жолу нормада өлкөнүн территориясынан өтпөгөн (ошондуктан, анын табигый ареалы болуп эсептелбейт);
- ❖ эндемик жана обочолонгон популяция катары жашоочу түрлөр критерийлер боюнча статусунун коррекциясыз бааланат;
- ❖ эгер түрдүн өлкөдөгү популяциясы андан чоң улут аралык обочолонгон популяциянын бөлүгү болсо, түргө ушул улут аралык популяциянын категориясы берилет;
- ❖ түрдүн көбөйүүчү жана миграциялоочу особдорунун топтору айрым бааланышы мүмкүн;
- ❖ түрлөр бардык категориялар боюнча бааланат да, эң жогору ылайыктуу категорияга киргизилет;

- ❖ эгер түздөн-түз байкоо жүргүзүүнүн маалыматтарын колдонууга мүмкүнчүлүк болбосо, эксперттик баалоо, жыйынтык чыгаруу, божомолдоо методдорун колдонууга болот;
- ❖ эгер түр категорияларга туура келбесе, бирок «Аялдууларга» жакын болсо, ал «Коркунуч абалына жакын тургандар» категориясына кирет;
- ❖ эгер түрдү баалоо ылайыктуу маалыматтардын жоктугуна байланыштуу кыйынчылыкка дуушар болсо жана Кызыл китептин категориялары эмес, каттоонун техникалык категориялары болсо:
- ❖ «Аз коркунуч туудургандар» - Least Concern – LC – критерийлер боюнча бааланган, бирок аларга жооп бербеген же «Коркунуч абалына жакын тургандар» эмес;
- ❖ «Бааланбоочулар» - Not Applicable (NA) – улуттук деңгээлде баалоого тийиштүү эмес;
- ❖ «Баа берилген эмес (Бааланбаган)» - Not Evaluated – NE – критерийлер боюнча баалана элек.

(Ошондой эле, Өзбекстан Республикасынын Кызыл китебин караңыз, 2003)

Критерийлер боюнча критерийлерди баалоо түрдүн абалы жөнүндөгү белгилүү көлөмдөгү так маалыматты талап кылуучу татаал процесс. Адатта мындай баалоо атайын өткөрүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде адистердин колунан келет. Тилекке каршы, мындай изилдөөлөр каражаттын жана тийиштүү адистердин жоктугуна байланыштуу дайыма жана бардык өлкөлөрдө жүргүзө берилбейт. Айрым учурларда баалоо жетишсиз же туура эмес маалыматтын негизинде жасалат. Ошондуктан, кээде түрдүн статусун өзгөртүүнү баалоону тактоо деп кароого, аны реалдык абалга жакындаштырууга мүмкүн. Келтирилген маалыматтар (2-3-табл.) дүйнөдөгү Кызыл китепке кирген түрлөр жөнүндө түшүнүк алууга мүмкүндүк берет.

2-таблица: Систематикалык категориялар боюнча (1996-2004) жоголуп кетүү коркунучунун алдында турган (ж.к.к.а.) түрлөрдүн саны

	Сүрөт- төлүп жазылган түрлөрдүн саны	2004- жылы баалан- ган түрлө- дүн саны	1996-98 жж ж.к.к.а. түрлө- дүн саны	2000-ж ж.к.к.а. түрлө- дүн саны	2002-ж ж.к.к.а. түрлө- дүн саны	2003-ж ж.к.к.а. түрлө- дүн саны	2004-ж ж.к.к.а. түрлө- дүн саны	Сүрөттөлүп жазылган түрлөрдүн санына карата 2004- ж.ж.к.к.а. түрлөрдүн саны, %	Бааланган түрлөрдүн санына карата 2004- ж.ж.к.к.а. түрлөрдүн саны, %
Омурткалуулар									
Сүт эмүүчүлөр	5,416	4,853	1,096	1,130	1,137	1,130	1,101	20%	23%
Канаттуулар	9,917	9,917	1,107	1,183	1,192	1,194	1,213	12%	12%
Сойлоп жүрүүчүлөр	8,163	499	253	296	293	293	304	4%	61%
Жерде-сууда жашоочулар	5,743	5,743	124	146	157	157	1,770	31%	31%
Балыктар	28,500	1,721	734	752	742	750	800	3%	46%
Бардыгы:	57,739	22,733	3,314	3,507	3,521	3,524	5,188	9%	23%
Омурткасыздар									
Курт-кумурскалар	950,000	771	537	555	557	553	559	0,06%	73%
Моллюскалар	70,000	2,163	920	938	939	967	974	1%	45%
Рак сымалдуулар	40,000	498	407	408	409	409	429	1%	86%
Башкалар	130,200	55	27	27	27	30	30	0,02%	55%
Бардыгы:	1.190.200	3,487	1,891	1,928	1,932	1,959	1,992	0,17%	57%
өсүмдүктөр									
Мохтор	15,000	93	-	80	80	80	80	0,50%	86%
Папоротниктер	13,025	210	-	-	-	111	140	1%	67%
Жылаңач уруктуулар	980	907	142	141	142	304	305	31%	34%

Эки үлүштүүлөр	199,350	9,473	4,929	5,099	5,202	5,768	7,025	4%	74%
Бир үлүштүүлөр	59,300	1,141	257	291	290	511	771	1%	68%
Бардыгы:	287,655	11,824	5,328	5,611	5,714	6,774	8,321	2,89%	70%
Башкалар									
Эңгилчектер	10,000	2	-	-	-	2	2	0,02%	100%
Бардыгы:	10,000	2	-	-	-	2	2	0,02%	100%
Жалпы:	1.545.594	38,046	10,533	11,046	11,167	12,259	15,503	1%	41%

Түрлөрдүн группаларынын көпчүлүгүндө коркунучтагы категорияларга тийиштүү түрлөрдүн бөлүгүнүн көбөйүү тенденциясы байкалат. Бул тенденция Кызыл китептеги түрлөрдү сактоо боюнча дүйнөдөгү жана ар кайсы өлкөлөрдөгү иш-аракеттер мындай абалды өзгөртүү үчүн жетишсиз экендигин далилдеп турат. Тилекке каршы, мындай тенденция биздин өлкөбүздө да байкалып келет. Жогоруда көрсөтүлгөндөй, улуттук Кызыл китептеги түрлөрдүн саны 1985-жылга караганда өстү.

3-таблица: 1996-жылдан 2004-жылга чейин CR – «Критикалык абалда тургандар», EN – «Коркунуч абалында тургандар» VU - «Аялдуулар» категорияларында турган түрлөрдүн санынын өзгөрүүсү

	CR				EN					VU				
Таксон	1996- /98	2000	2003	2004	1996- /98	2000	2002	2003	2004	1996- /98	2000	2002	2003	2004
Сүт эмүүчүлөр	169	180	184	162	315	340	339	337	352	612	610	617	609	587
Канаттуулар	168	182	182	179	235	321	326	331	345	704	680	684	681	688
Сойлоп жүрүүчүлөр	41	56	57	64	59	74	79	78	79	153	161	159	158	161
Жерде-сууда жашоочулар	18	25	30	413	31	38	37	37	729	75	83	90	90	628
Балыктар	157	156	162	171	134	144	143	144	160	443	452	442	444	470
Курт-кумурскалар	44	45	46	47	116	118	118	118	120	377	392	393	389	392
Моллюскалар	257	222	250	265	212	237	236	243	221	451	479	481	474	488
өсүмдүктөр	909	1,014	1,276	1,490	1,197	1,266	1,291	1,634	2,239	3,222	3,331	3,377	3,864	4,592

Түрлөр обочолонуп жашашпайт. Алар биосферанын бөлүгү болушат жана эволюциясы белгилүү бир географиялык чөйрө менен байланыштуу болгон биологиялык топтун составына кирет. Жашоо чөйрөнүн бузулушу көпчүлүк түр үчүн коркунуч туудурат. Ошону менен бирге, тийиштүү түрлөрдү санынын кыскарышынын натыйжасында биологиялык топтун жакырдыгы туруктуу калыбына келүү жөндөмдүүлүгүнүн төмөндөшүнө алып келет. Табигый экосистемалар жашоого ыңгайлуу чөйрөнү жаратуу жана контролдоо, экологиялык туруктуулукту калыбына келтирүү жөндөмдүүлүгүн жоготууда. Натыйжада, климаттын начарлашынын ыктымалдуулугу жогорулайт, адамдын жашоосуна коркунуч туулат. Кызыл китептин түрлөрү адам жана жаратылыштын ортосундагы карым-катнаштын начардыгы жөнүндө, планетада жашоо шарттарын камсыз кылуучу биосфералык механизмдердин бузулушунун улануусу жөнүндө билдирип турушат. Ошондуктан, негизги маселе болуп, Кызыл китептин түрлөрүн табигый жаратылыштын бөлүгү катары, биологиялык көп түрдүүлүктү табигый экосистемалардын негизи катары, табигый экосистемаларды экологиялык катастрофаларды болтурбоонун гарантиясы жана жашоону камсыз кылуунун негизи катары сактап калуу эсептелет.

4-таблица Кыргызстандын Кызыл китебине кирген түрлөрдүн экосистемалар боюнча орун алуусу

Экосистеманын типтери	Түрлөрдүн саны						
	Өсүмдүктөр жана козу карындар	Муунак буттулар	Балыктар	Жерде-сууда жашоочулар жана сойлоп жүрүүчүлөр	Канаттуулар	Сүт эмичүүлөр	Жалпы
Токойлуу	20	10	-	-	9	3	42
Бадалдуу	14	-	-	2	2	4	22
Шалбаалуу	14	4	-	1	6	5	30
Талаалуу	13	10	-	7	14	7	51
Саваноиддик	22	-	-	-	2	5	29
Чөлдүү	30	6	-	8	6	5	55
Суулуу-сууга жакын	-	2	6	1	23	2	34

Эскертүү: кээ бир түрлөр бирден ашык экосистемаларда жашашы мүмкүн, ошондуктан, тилкенин суммасы группадагы түрлөрдүн жалпы санына дал келбеши мүмкүн.

4-таблица коркунучтагы түрлөрдүн эң көп саны Кыргызстандын өзгөчө, тоо этектеринде жана тоонун төмөнкү бөлүгүндө көпчүлүк учурда маданий жерге айландыруу, жайыт дигрессиясы, браконьердик менен байланышкан, эң эле бузуучу антропогендик таасирге дуушар болуучу чөл жана талаа экосистемаларында кездешерин көрсөтөт. Чөптүү экосистемаларда (шалбаалуу, талаалуу, саваноиддик жана чөлдүү) Кызыл китептин 233 түрү жашайт, ошол эле учурда токойлуу жана бадалдуу экосистемаларда 64 түрү, ал эми суу-саз экосистемаларында 34 түрү жашайт. Башка жагынан, аянтына жараша Кызыл китептин түрлөрүнүн концентрациясы бардык экосистемаларда жогору. Бул жалпы абалдын начардыгы жана калыбына келтирүүнүн зарылдыгы жөнүндө айтып турат.

Бул чыгарылышта түрлөр боюнча маалымат кыргыз, орус жана англис тилинде берилген. Ар бир түр жашаган жери көрсөтүлгөн карта-схема менен коштолгон. Түрлөр систематикалык тартип боюнча орун алган. Түрлөрдүн систематикалык группасынын ар бирин кыскача кириш сөз баштайт. Кыргыз, орус, латын жана англис тилиндеги алфавиттик көрсөткүчтөр керектүү түрдү табууну жеңилдетет.

Бул чыгарылыш Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик токой кызматынын, Улуттук илимдер академиясынын Биология жана топурактаануу институтунун кызматкерлеринин, Кыргызстандын Экологиялык кыймылы «Алейне», «Биом» өкмөттүк эмес уюмдардын, Каунтепарт Консорциумдун жана ФАОнун колдоосунун, Түркиянын эларалык кызматташтык администрациясынын жана башкалардын кызматташтыгынын натыйжасында ишке ашты. Кызыл китептин экинчи чыгарылышын даярдоого катышкандардын бардыгына редакциялык кеңеш терең ыраазычылыгын билдирет.

проф. Э. Дж. Шукуров
Башкы редактор

Введение

Идея сохранения отдельных биологических видов восходит к глубокой древности. На первых ступенях развития общества различные роды и племена вели свое происхождение от зверей, птиц, которых считали тотемами и оберегали. Следы этих представлений сохранились до наших дней в родовых названиях, фольклоре, обычаях и обрядах.

У кочевых и охотничьих народов сложились отношения относительно устойчивого равновесия с дикой природой, обеспечивающие сосуществование на протяжении многих тысячелетий. С переходом к земледельческим цивилизациям началось широкое замещение естественных экосистем культурными землями, продолжающееся в настоящее время.

До тех пор, пока дикая природа оставалась относительно сохранной более чем на половине пространства суши, угрозы биосфере и биологическому разнообразию носили локальный характер. Вымирание видов было вызвано преимущественно прямым истреблением человеком. Ситуация существенно изменилась с середины XX века, когда разрушенные экосистемы и антропогенный ландшафт заняли более половины континентов. С этого момента вымирание видов стало носить массовый характер, в основном, в связи с деградацией и замещением естественных экосистем антропогенными.

Исчезают не только отдельные виды, но целые биологические сообщества, особенно в зоне тропических дождевых лесов, являющихся важнейшей частью глобального жизнеобеспечения и планетарным центром эволюции и биоразнообразия. Многие тысячи видов исчезают ежегодно без учета, поскольку их не успевают открыть и описать. И это не просто потеря для науки, но приближение катастрофы для человечества.

Биологическое разнообразие является условием устойчивого функционирования экосистем. Устойчивое функционирование экосистем является незаменимым условием формирования планетарного климата, благоприятного для современной формы жизни, к одному из проявлений которой относится человек. Можно утверждать, что без биологического разнообразия само существование человека будет невозможно.

Сокращение биологического разнообразия и потеря естественных экосистем происходят в планетарном масштабе, поэтому решить проблему возможно лишь при объединении усилий всех стран. Одной из первых попыток решения этой задачи стало создание в 1934 г. в Брюсселе Международного бюро охраны природы. Эта инициатива была поддержана ЮНЕСКО, и в 1948 г. был создан Международный Союз охраны природы (МСОП). По инициативе МСОП с 1966 г. издается “Красная книга фактов”, в которой приводится список видов животных и растений, которым угрожает вымирание.

В 1974 г. была учреждена “Красная книга СССР”. В 1978 г. вышло первое издание Красной книги СССР, в которую были включены: 62 вида и подвида млекопитающих, 63 вида и подвида птиц, 8 видов амфибий, 21 вид пресмыкающихся, 444 вида сосудистых растений. Среди них были также и виды, находящиеся на территории Кыргызстана.

В 1981 г. Правительством Киргизской ССР был утвержден список видов, подлежащих включению в национальную Красную книгу. В 1984 г. был утвержден дополнительный список. В общей сложности, в Красную книгу Киргизской ССР должно было быть включено 13 видов и подвидов млекопитающих, 31 вид и подвид птиц, 3 вида пресмыкающихся, 1 вид рыб, 16 видов насекомых и 65 видов высших растений. К сожалению, в первое издание Красной книги Киргизской ССР, вышедшее в 1985 г., вошли лишь виды первого списка: 13 видов и подвидов млекопитающих, 20 видов и подвидов птиц, 3 вида пресмыкающихся, 2 вида рыб, 5 видов насекомых и 65 видов высших растений. После этого, вплоть до настоящего времени, списки не пересматривались и Красная книга не переиздавалась.

В мае 2005 г. Постановлением Правительства Кыргызской Республики был утвержден новый список, включающий 4 вида грибов, 83 вида высших растений, 18 видов членистоногих, 7 видов рыб, 2 вида амфибий, 8 видов рептилий, 57 вида птиц, 23 вида млекопитающих.

Предварительное обсуждение показало, что часть видов прежнего списка включены в него без достаточных оснований, для другой части не хватает информации для определения их статуса. С другой

стороны, целый ряд видов нуждаются в особых мерах охраны и должны быть включены в Красную книгу. За время, прошедшее после выпуска первого издания национальной Красной книги, произошли некоторые изменения в состоянии многих видов, накопилось также определенное количество новых данных. Не случайно международная практика и положения о национальных Красных книгах предусматривают необходимость периодического пересмотра состояния включенных в них видов. Увеличение числа видов в новом издании не обязательно означает ухудшение ситуации и действительного увеличения числа видов, которым грозит вымирание. Для многих вновь включенных видов это означает лучшее представление об их состоянии, и ранее считавшийся относительно благополучным вид при более полном изучении оказывается в числе угрожаемых. Для другой части вновь включенных может быть признано существенное ухудшение их состояния за период, прошедший после предшествующего издания. Кроме того, вид, относительно благополучный в Кыргызстане, может оказаться угрожаемым в глобальном масштабе и тоже должен быть обеспечен надлежащей защитой, особенно, если он включен в Красную книгу МСОП.

Новый список учитывает также принципы оценки, предложенные МСОП для внесения в Красную книгу и присвоения видам определенной категории. Версия 3.1, принятая в 2001 г., построена на основе оценки вероятности исчезновения вида (подвида, локальной популяции). Соотношение различных категорий можно представить на схеме (рис. 1).

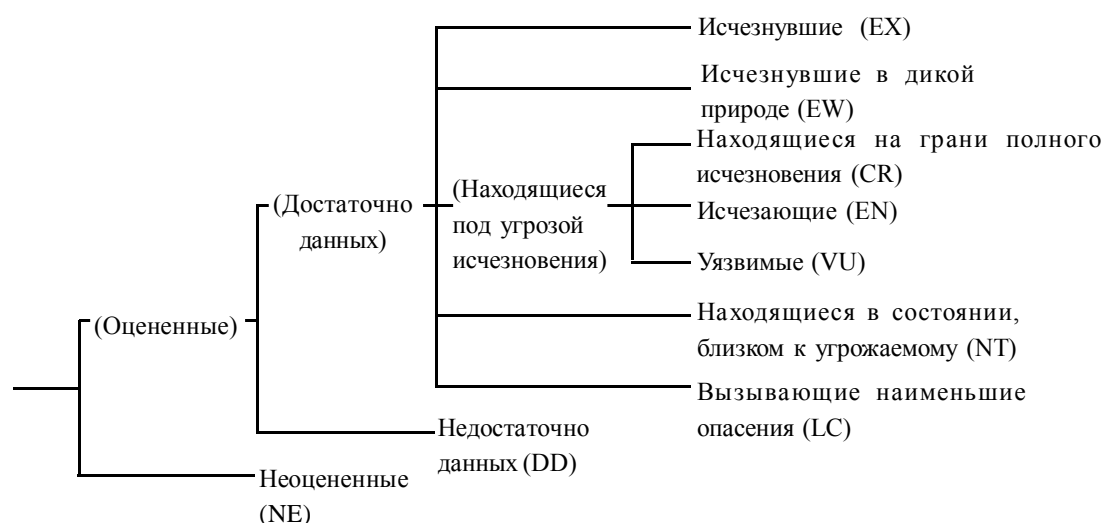

Рисунок 1. Структура категорий

На рис.1 расположение категорий отвечает вероятности оценки вымирания вида. Эта оценка зависит не только от состояния вида, но и от состояния наших знаний о нем. Наиболее полно мы можем судить о степени угрозы для конкретного вида, имея достаточную информацию. Поэтому неоцененные виды и виды, по которым недостаточно данных, не могут быть с уверенностью отнесены к конкретной категории, оценивающей вероятность вымирания.

Буквенные обозначения соответствуют звучанию терминов на английском языке:

- EX – Extinct - “Исчезнувшие”,
- EW - Extinct in the Wild - “Исчезнувшие в дикой природе”,
- CR - Critically Endangered - “Находящиеся на грани полного исчезновения”,
- EN - Endangered - “Исчезающие”,
- VU - Vulnerable - “Уязвимые”,
- NT - Near Threatened - “Находящиеся в состоянии близком к угрожаемому”,
- LC - Least Concern - “Вызывающие наименьшие опасения”,
- NA - Not Applicable - “Не оцениваемые”
- NE - Not Evaluated - “Не оцененные”.

Для отнесения к определенной категории вид должен соответствовать соответствующим критериям.

Основные критерии приведены в таблице 1, которой можно пользоваться для отнесения вида к той или иной категории. Если вид не отвечает ни одному из критериев, он не может быть включен в Красную книгу.

Таблица 1. Категория и критерии МСОП для видов, подлежащих включению в Красную книгу

Новые категории МСОП Критерии	Находящиеся на грани полного исчезновения	Исчезающие	Уязвимые
А. Сокращение мировой популяции в оцениваемый период	80% за 10 лет или за три поколения	50% за 10 лет или за три поколения	20% за 10 лет или за три поколения
1. Сокращение численности наблюдаемое, оценочное, или предполагаемое в прошлом или 2. Снижение численности, прогнозируемое или предполагаемое в будущем, по данным: а. прямого наблюдения б. индекса изобилия, соответствующем особенностям таксона с. сокращения области распространения, снижения области обитания и/или качества среды обитания д. фактического или потенциального уровня эксплуатации е. влияния чужеродных видов, скрещивания, патогенов, загрязнителей, конкурентов или паразитов			
В. Ограничение области распространения и ее снижение или колебание. На основе любых 2 признаков из следующих 3:	Менее 100-1000 кв.км	Менее 500-5000 кв.км	Менее 2000-20000 кв.км
1. сильная фрагментация: (изолированные популяции с уменьшенной вероятностью восстановления утерянного ареала) или таксон известен как существующий в 1 локалитете. 2. продолжающееся снижение в следующем: а. область распространения б. область обитания с площади, протяженности и/или качества среды обитания д. число участков обитания или популяций е. число взрослых особей	= 1	Менее 5	Менее 10
3. экстремальное колебание следующих параметров: а. область распространения б. область обитания с число участков обитания (локалитетов) или популяций д. число взрослых особей	> 1	> 1	> 1
С. Ограниченная численность и снижение Число взрослых особей и 1 из следующих 2: 1. быстрый темп снижения 2. продолжающееся снижение, а также а. сильно фрагментированный ареал или б. все индивидуумы в единственном локалитете	Менее 250 особей 25% за 3 года, или за 1 поколение вся популяция менее 50	Менее 2500 особей 20% за 5 лет, или за 2 поколения вся популяция менее 250	Менее 10000 особей 10% за 10 лет, или за 3 поколения вся популяция менее 1000
D. Очень маленькая или ограниченная численность 1. число взрослых особей или 2. популяция чувствительна	Менее 50 Не применимо	Менее 250 Не применимо	Менее 1000 Площадь обитания менее 100 кв.км или менее 5 локалитетов
Е. Количественный анализ Вероятность исчезновения в природе может быть по крайней мере	50% за 10 лет или за три поколения	20% за 10 лет или за 5 поколений	10% за 100 лет

Необходимо принимать во внимание, что приведенные в табл.1 критерии разработаны для оценки мировой популяции вида. Как правило, в каждой отдельной стране находится лишь часть мировой популяции, состояние и поведение которой существенно зависит от того, какая часть ареала или какой характер пребывания вида наблюдается в данной стране. Каждая популяция в норме имеет естественные колебания численности, однако на краю ареала они бывают наиболее значительными, вплоть до временного исчезновения из определенных мест, несмотря на то, что в целом вид находится в благополучном состоянии. Вид может быть редким в одной стране и достаточно многочислен в другой. Отдельные виды находятся на определенной территории только временно, вне периода размножения, нерегулярно или случайно. Поэтому оценка должна проводиться для каждой страны по конкретной ситуации, но с учетом мирового состояния вида. Критерии для видов национальных и региональных красных книг должны учитывать страновую специфику, сохраняя единство подходов, предложенных МСОП.

Отсутствие отдельных групп видов означает невозможность для экосистемы адекватно реагировать на изменение параметров среды.

В основе определения категорий лежит анализ научных данных по основным жизненным параметрам вида (состояние численности, ареала, среды обитания и т.п.). В идеале именно близость таких параметров к критическому уровню выживания вида должна определять риск его исчезновения (рис. 1). Однако, далеко не для всех видов такие величины известны, или могут быть достаточно просто получены, поэтому определение категорий осуществляется через формализованную систему критериев.

Национальная система оценки видов (подвидов) по угрозе их исчезновения в дикой природе включает следующие категории.

Исчезнувшие (0) виды могут быть определены как **“Исчезнувшие в стране”** - “Regionally extinct” (EX) или **“Исчезнувшие в дикой природе страны”** - “Regionally Extinct in the World”. Вид считается исчезнувшим в стране, когда его последняя особь погибла или исчезла по каким-либо другим обстоятельствам. Часть таких видов могут быть также исчезнувшими в мире - “Globally Extinct” (EX). Вид считается исчезнувшим в дикой природе страны, если он сохранился только в культуре, в условиях неволи, или в качестве натурализованной популяции вне прежнего ареала. Часть таких видов могут быть также исчезнувшими в дикой природе мира - “Globally Extinct in the Wild” (EW).

Виды, **Находящиеся в опасном состоянии (1)**, могут быть оценены как **“Находящиеся на грани полного исчезновения”** - “Critically Endangered” - (CR), или **“Исчезающие”** - “Endangered” - (EN). Вид считается находящимся на грани полного исчезновения, когда его жизненные параметры уже достигли критического уровня (или могут достичь их в ближайшем будущем с наибольшей вероятностью), и поэтому он стоит перед чрезвычайно высоким риском исчезновения в дикой природе. Вид считается исчезающим, когда его жизненные параметры близки к критическому уровню (или могут стать близкими к ним в обозримом будущем с большой степенью вероятности) и поэтому он стоит перед высоким риском исчезновения в дикой природе (прилож. 3).

Вид считается **Уязвимым (2)**, когда его жизненные параметры не очень далеки от критического уровня (или могут стать не очень далекими от них в неопределённом будущем со средней степенью вероятности), и поэтому он стоит перед средним риском исчезновения в дикой природе (прилож. 3). Уязвимые виды могут быть оценены как **“Сокращающиеся”** - “Vulnerable: Declining” - (VU:D = VU, исключая критерий D МСОП), если их жизненные параметры резко сокращаются или подвержены сильным колебаниям, а также как **“Естественно редкие”** - “Vulnerable: Naturally rare” - (VU:R = VU, критерии D, E МСОП), если их жизненные параметры ограничены.

Состояние потенциальной угрозы исчезновения видов определяется категорией **“Находящиеся в состоянии, близком к угрожаемому” (3)** - Near Threatened - (NT). Вид считается находящимся в состоянии, близком к угрожаемому, когда его жизненные параметры сравнительно далеки от критического для выживания вида уровня, но могут достичь его в неопределённом будущем с некоторой вероятностью, и поэтому он стоит перед потенциальным риском исчезновения в дикой природе.

Виды этой категории близки к “Уязвимым” и их практический охранный статус приравнивается к ним. К этой категории, в частности, относятся виды, ранее находившиеся под угрозой исчезновения, но восстановившие свой ареал и численность до стабильного состояния, а также виды, уже включённые в сферу природоохранных действий и состояние которых зависит от охраны.

Категория “Недостаток данных” (4) - “Data Deficient” - (DD) включает виды, неопределённые по статусу и не является категорией угрозы исчезновения. Включение вида в эту категорию показывает, что требуется больше информации и признается, что будущие исследования могут сделать возможным его отнесение к одной из категорий угрозы исчезновения. Вид считается неопределённым по статусу, когда имеющаяся информация по его жизненным параметрам неадекватна для прямой или косвенной оценки риска исчезновения.

При категоризации видов следует придерживаться следующих общих правил:

- ❖ на национальном (региональном) уровне оценке по шкале критериев подлежат виды дикой природы:
  - а) постоянно или временно распространённые внутри их естественного ареала, б) адаптированные вселенцы, размножающиеся в условиях дикой природы не менее любых 10 лет; такой оценке не подлежат: а) неадаптированные вселенцы, б) случайные транзитные мигранты (включая случаи кочёвок), единично и нерегулярно регистрируемые в течение длительного периода наблюдений, чей миграционный путь в норме не проходит через территорию страны (и поэтому она не является их естественным ареалом);
- ❖ виды, эндемичные для страны, или существующие здесь в качестве строго изолированных популяций, оцениваются по критериям без каких-либо коррекций статуса;
- ❖ если популяция вида в стране является частью более крупной межнациональной изолированной популяции, то виду придается категория этой межнациональной популяции;
- ❖ размножающиеся и мигрирующие группы особей вида могут оцениваться отдельно;
- ❖ виды оцениваются по всем критериям и вносятся в самую высокую заслуживаемую категорию;
- ❖ когда данные прямых наблюдений недоступны, вполне приемлемы методы экспертных оценок, заключений, предположений и прогнозов;
- ❖ если виды, оцененные по критериям, не удовлетворяют им, но близки к “Уязвимым”, то они вносятся в категорию “Находящиеся в состоянии, близком к угрожаемому”;
- ❖ если оценка видов затруднена из-за отсутствия адекватных данных и они оказывающим техническим категориям учёта, не являющимися категориями Красной книги:
- ❖ “Вызывающие наименьшие опасения” – Least Concern (LC) – виды, оцененные по критериям, но не удовлетворяющие им или не “Находящиеся в состоянии близком к угрожаемому”;
- ❖ “Не оцениваемые” - Not Applicable (NA) – виды, не подлежащие оценке на национальном уровне;
- ❖ “Не оцененные” - Not Evaluated (NE) – виды, еще не оцененные по критериям.

(См. также Красная книга Республики Узбекистан, 2003)

Оценка видов по критериям достаточно сложный процесс, требующий определенного объема достоверной информации о состоянии вида. Обычно такая оценка доступна профессионалам на основании специально проведенных исследований. К сожалению, проводить такие исследования возможно не всегда и не во всех странах из-за отсутствия средств и соответствующих специалистов. В отдельных случаях оценка делается на основе недостаточной или недостоверной информации. Поэтому отчасти изменение в статусе некоторых видов можно отнести к уточнению оценки, приближению ее к реальной ситуации. Приведенные данные (табл. 2 и 3) позволяют получить представление об общей картине с видами Красной книги в мире.

Таблица 2: Число видов, находящихся под угрозой исчезновения (н.у.и.), по систематическим категориям (1996–2004).

	Число описанных видов	Число видов, оцененных в 2004 г.	Число видов, н.у.и. 1996/98 гг.	Число видов, н.у.и. 2000 гг.	Число видов, н.у.и. 2002 гг.	Число видов, н.у.и. 2003 гг.	Число видов, н.у.и. 2004 гг.	Число видов, н.у.и. в 2004 г. к числу описанных видов%	Число видов, н.у.и. в 2004 г. к числу оцененных видов%
Позвоночные									
Млекопитающие	5,416	4,853	1,096	1,130	1,137	1,130	1,101	20%	23%
Птицы	9,917	9,917	1,107	1,183	1,192	1,194	1,213	12%	12%
Рептилии	8,163	499	253	296	293	293	304	4%	61%
Амфибии	5,743	5,743	124	146	157	157	1,770	31%	31%
Рыбы	28,500	1,721	734	752	742	750	800	3%	46%
Итого:	57,739	22,733	3,314	3,507	3,521	3,524	5,188	9%	23%
Беспозвоночные									
Насекомые	950,000	771	537	555	557	553	559	0,06%	73%
Моллюски	70,000	2,163	920	938	939	967	974	1%	45%
Ракообразные	40,000	498	407	408	409	409	429	1%	86%
Другие	130,200	55	27	27	27	30	30	0,02%	55%
Итого:	1.190.200	3,487	1,891	1,928	1,932	1,959	1,992	0,17%	57%
Растения									
Мхи	15,000	93	-	80	80	80	80	0,50%	86%
Папоротники	13,025	210	-	-	-	111	140	1%	67%
Голосеменные	980	907	142	141	142	304	305	31%	34%
Двудольные	199,350	9,473	4,929	5,099	5,202	5,768	7,025	4%	74%
Однодольные	59,300	1,141	257	291	290	511	771	1%	68%
Итого:	287,655	11,824	5,328	5,611	5,714	6,774	8,321	2,89%	70%
Другие									
Лишайники	10,000	2	-	-	-	2	2	0,02%	100%
Итого:	10,000	2	-	-	-	2	2	0,02%	100%
Всего:	1.545.594	38,046	10,533	11,046	11,167	12,259	15,503	1%	41%

Наблюдается общая тенденция увеличения доли видов, отнесенных к наиболее уязвимым категориям в большинстве групп видов. Такая тенденция свидетельствует о том, что усилия, прилагаемые в мире и в различных странах к сохранению видов Красной книги, недостаточны для того, чтобы переломить ситуацию. К сожалению, такая же тенденция наблюдается и в нашей стране. Как было показано выше, число видов в национальной Красной книге заметно возросло по сравнению с 1985 г.

Таблица 3: Изменения числа видов в категориях CR - «Находящиеся в критическом состоянии», EN - «Находящиеся в уязвимом состоянии», VU - «Уязвимые» с 1996 по 2004 гг.

Таксон	CR				EN					VU				
	1996- /98	2000	2003	2004	1996- /98	2000	2002	2003	2004	1996- /98	2000	2002	2003	2004
Млекопитающие	169	180	184	162	315	340	339	337	352	612	610	617	609	587
Птицы	168	182	182	179	235	321	326	331	345	704	680	684	681	688
Рептилии	41	56	57	64	59	74	79	78	79	153	161	159	158	161
Амфибии	18	25	30	413	31	38	37	37	729	75	83	90	90	628
Рыбы	157	156	162	171	134	144	143	144	160	443	452	442	444	470
Насекомые	44	45	46	47	116	118	118	118	120	377	392	393	389	392
Моллюски	257	222	250	265	212	237	236	243	221	451	479	481	474	488
Растения	909	1,014	1,276	1,490	1,197	1,266	1,291	1,634	2,239	3,222	3,331	3,377	3,864	4,592

Виды не существуют изолированно. Они являются частью биосферы и входят в состав биологических сообществ, эволюция которых связана с определенной географической средой. Разрушение среды обитания создает угрозу существования для многих видов. Одновременно обеднение сообществ в результате сокращения числа свойственных им видов приводит к снижению их способности к устойчивому воспроизводству. Естественные экосистемы теряют способность создавать и контролировать благоприятную для жизни среду, восстанавливать экологическую стабильность. В итоге возрастает вероятность неблагоприятного изменения климата, появляется угроза благополучию и самому существованию людей. Виды Красной книги сигнализируют о неблагополучии во взаимоотношениях между человеком и живой природой, о продолжающемся разрушении биосферных механизмов обеспечения условий существования жизни на планете. Именно поэтому основной задачей является сохранение видов Красной книги как неотъемлемых составных частей естественной природы, сохранение биоразнообразия как основы существования естественных экосистем, сохранение естественных экосистем как незаменимой основы жизнеобеспечения и гарантии предотвращения экологической катастрофы.

Таблица 4. Распределение видов Красной книги Кыргызстана по экосистемам

Тип экосистемы	Число видов						Всего
	Растения и грибы	Членистоногие	Рыбы	Амфибии и рептилии	Птицы	Млекопитающие	
Лесной	20	10	-	-	9	3	42
Кустарниковый	14	-	-	2	2	4	22
Луговой	14	4	-	1	6	5	30
Степной	13	10	-	7	14	7	51
Саванноидный	22	-	-	-	2	5	29
Пустынный	30	6	-	8	6	5	55
Водно-околоводный	-	2	6	1	23	2	34

Примечание: некоторые виды обитают более чем в одной экосистеме и поэтому суммы по столбцам могут не совпадать с общим числом видов в группе.

Таблица 4 показывает, что наибольшее количество угрожаемых видов встречается в пустынных и степных экосистемах Кыргызстана, подверженных наиболее разрушительному антропогенному воздействию, связанному, преимущественно, с замещением культурными землями, пастбищной дигрессией, браконьерством, особенно в предгорной зоне и нижних поясах гор. Пастбищные травяные экосистемы (луговые, степные, саванноидные и пустынные) населяют 233 вида Красной книги, в то время как лесные и кустарниковые в общей сложности 64, а водно-болотные – 34. С другой стороны, по отношению к площади концентрация видов Красной книги высока во всех экосистемах, что говорит об общем их неблагополучии и необходимости их восстановления.

В настоящем издании очерки видов представлены на кыргызском, русском и английском языках. Каждый очерк сопровождается изображениями и картой, на которой указаны точки нахождения вида. Виды расположены в систематическом порядке. Каждую систематическую группу видов предваряет краткая вводная статья. Алфавитные указатели на кыргызском, русском, латинском и английском языках могут облегчить нахождение очерка нужного вида.

Настоящее издание стало возможным в результате сотрудничества Государственной лесной службы Кыргызской Республики, сотрудников Биолого-почвенного Института Национальной академии наук, неправительственных организаций Экологическое Движение Кыргызстана «Алейне», «Биом», Каунтепарт Консорциум и поддержки ФАО, Турецкой международной администрации по сотрудничеству (TICA) и других. Всем, принявшим участие в подготовке второго издания Красной Книги, редакционный совет приносит глубокую благодарность.

проф. Э.Дж.Шукуров
Главный редактор

Шарттуу кыскартуулар жана белгилер

Условные сокращения и обозначения

Conventional abbreviations and marks

Кыргызча тексттеги:

БТИ (КР ИУА) – Биология жана топурак таануу институту (Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясы)

ж. б. – жана башкалар

МУЖП – Мамлекеттик улуттук жаратылыш паркы

АКШ – Америка Кошмо Штаты

CITES – Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna – Жоголуп кетүү коркунучунда турган фауна жана

флоралардын түрлөрүнүн эларалык соодасы боюнча Вашингтон Конвенциясы (1973)

IUCN RLTS – Red List of Threatened Species by International Union for Conservation of Nature – Эларалык жаратылышты коргоо союзунун (МСОПтун) кызыл тизмесине кирген жок болуп кетүү коркунучунда турган түрлөр

SSC/IUCN – the IUCN Species Survival Commission – МСОПтун түрлөрдү тирүү сактап калуу боюнча комиссиясы

В русском тексте:

БПИ НАН КР – Биолого-почвенный институт Национальной Академии наук Кыргызской Республики

г. – город

ГПНП – Государственный природный национальный парк

КК – Красная книга

КР – Кыргызская Республика

м. н. у. м – метров над уровнем моря

оз. – озеро

р. – река

с. – село

сем. – семейство

ущ. – ущелье

хр. – хребет

экз./га – экземпляров на гектар

CITES – Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna – Вашингтонская Конвенция (1973) о международной торговле видами дикой фауны и флоры, находящимися под угрозой исчезновения

IUCN RLTS – Red List of Threatened Species by International Union for Conservation of Nature – Красный список видов, находящихся под угрозой исчезновения МСОП (Международного союза охраны природы)

SSC/IUCN – the IUCN Species Survival Commission – Комиссия по выживанию видов МСОП

ssp. – subspecies – подвид

s. str. – sensu stricto – в узком понимании

Карта-схемада

На картах-схемах

At schematic maps

● Табылган жери — Места находок — Discovering sites

○ Табылган жери так же күмөн — Места находок, требующие подтверждения (сомнительные) — Discovering sites (doubtful) need to be confirmed

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ. Физикалык карта
 КЫРГЫЗСКАЯ РЕСПУБЛИКА. Физическая карта
 KYRGYZ REPUBLIC. Physical geographic map

